

Ana Bireshev (Ana Birešev)
Instituti për Filozofi dhe Teori Shoqërore
Universiteti i Beogradit

“Sy më sy”: bashkëpunimi kulturor serbo-shqiptar në diskursin mediatik

Për të mos thënë se e hapa librin e përshtypjeve nga ekspozita për të parë çfarë kishin shkruar njerëzit. Dikush erdhi në hapjen e ekspozitës dhe shkroi ‘Shqiptari i mirë – shqiptar i vdekur’. Pastaj, vazhdoi dikush tjetër dhe shkarraviti, shkarraviti, shkarraviti e shkroi ‘Sorry, sorry, sorry’ – njëmijë ‘sorry’. Do të thotë se ne, qytetarët e një qyteti, grindemi nëpërmjet librit të përshtypjeve të ekspozitës së atyre njerëzve, të cilët qëndrojnë disi përtej gjithë kësaj. Përshtypja ime e përgjithshme është një inferioritet i madh i shoqërisë, njerëzve nuk u intereson për çfarë bëhet fjalë saktësisht aty, asnjëri nuk e ka parë të nevojshme që ta shfaqë atë në televizionin e vet – shko, vëllaçko, xhiroje atë ekspozitë, mos e xhiro Daçiçin, xhiro çfarë është ajo.
(Srbljanović, *Peščanik*, 2013)

S’ di kah t’ia mbaj.
S’ di pse do të duhej t’ia mbaj dikah.
E zë veten duke u tretur dhe më qeshet
Me tërë këtë mrekulli.
(Arben Idrizi, *Bishat e duan atdheun*)

Abstrakt:

Që nga viti 2008, në bashkëpunim me artistët kosovarë janë organizuar disa manifestime letrare, teatrore dhe figurative. Në punim analizohen diskursat që janë prodhuar rreth dhe me rastin e këtyre manifestimeve në mediat në Serbi. Hulumtohet në çfarë mase diskursat e dhëna kanë riprodhuar (dhe nëse e kanë bërë një gjë të tillë) logjikën dhe instrumentet e diskurseve që janë identifikuar në hulumtimet e mëparshme të betejave simbolike në Serbi, si dhe në ç’mënyrë tema specifike – arti – ka ndikuar në formën dhe përmbajtjen e mesazheve. Hulumtimi im ka zbuluar katër tipa të diskursit: i pari, të cilin e karakterizon kryesisht mbështetja te matricat e pozicionimit intelektual-politik të ngjizur në betejat simbolike të mëparshme; i dyti, i bazuar në argumentin se arti mund dhe duhet të jetë shoqërisht i angazhuar; i treti, i cili artin e vendos mbi politikën e ditës dhe mbron parimin e autonomisë dhe lirisë së krijimtarisë; dhe i katërti, i cili artit i atribuon rolin e mediatorit në njohjen me jetën reale dhe problemet e përditshme të njerëzve. Analiza e secilit diskurs të përmendur shoqërohet me vlerësimin e ndikimit të tyre në ndryshimin e raportit të shoqërisë ndaj bashkëpunimit kulturor, por edhe të çdo lloji tjetër, midis Kosovës dhe Serbisë.

Fjalët kyçe:

Serbia, Kosova, arti, bashkëpunimi, betejat simbolike, diskursi

Para se t'i qasemi analizës së tematizimit mediatic të bashkëpunimit kulturor të artistëve nga Serbia dhe artistëve nga Kosova, shkurt do të paraqesim kontekstin në kuadër të të cilit janë formuar diskursat mbi këtë bashkëpunim. Konteksti këtu ka një domethënie tepër të ngushtë dhe specifike dhe ka të bëjë me hapësirën e betejave simbolike, ose më saktë – me “rendin e diskursit” ose “aspektet diskursive të fushës”, apo ndryshe “konfiguracionin konfliktual të diskursit brenda fushës shoqërore të dhënë” (Chouliaraki & Fairclough, 1999, 114).²¹⁰ Fusha mediatike shihet si një arenë në të cilën nga hapësira më e gjerë shoqërore bartet lufta simbolike e grupeve të caktuara shoqërore, e pozicioneve intelektuale-politike dhe ideologjike, duke u përthyer në pajtim me logjikën e përfaqësimit mediatic dhe temën për të cilën flitet dhe shkruhet.

Në Serbi janë botuar disa studime, në të cilat autorët janë përpjekur që në pika të trasha, për aq sa kanë lejuar metodologjia hulumtuese dhe lënda e mbledhur, të skicojnë konstituimin e fushës së ligjërimit të përditshëm dhe publik, të identifikojnë linjat kryesore të ndarjes, të hedhin dritë mbi strategjitë diskursive dhe të shqyrtojnë mjetet linguistike të përdorura në betejën me rivalët e brendshëm simbolikë. Në bazë të hulumtimit etnografik të realizuar në periudhën 1996-8 në mesin e aktivistëve antinacionalistë në Beograd dhe Zagreb, Stef Jansen (2008) ka analizuar tiparet e narrativit kozmopolit postjugosllav, duke e parë atë si një mjet retorik, të cilin një grup i caktuar shoqëror e përdori në betejën me protagonistët e narrativit konkurrent nacionalist. Ivana Spasiq (Spasić), duke hulumtuar diskursat e përditshme të diferencimit statusor në Serbi në fillim të viteve 2000, ka konkluduar se dallimi politik luan një rol të rëndësishëm në përvijimin e kufijve simbolikë dhe i përshkon, e jo rrallë edhe i zbraps format standarde të dallimit social, çka sjell tek “kundërshtia kyçe midis dy blloqeve (përkatësia klasës së mesme = kultura = orientimi antimilloshëviqian *versus* primitivët = katundarët = të pashkolluarit = nacionalistët = për Millosheviqin)” (Spasić, 2006, 164). Hulumtimi i betejave klasifikuese në bazë të intervistave me grup-fokuset (Spasić & Birešev, 2012), edhe një herë e ka dëshmuar shtrirjen e dobët të strategjive dalluese klasore-shtresore, të cilat kësaj radhe ua kanë lënë vendin diskurseve moralizuese dhe ndarjes në moralisht të drejtë (një “ne” e paartikular, ne “vdektarët e rëndomtë”) dhe në ata që nuk janë të tillë (amoralët, levarashët, politikanët e korruptuar, por edhe pasanikët e rinj dhe yjet e estradës). Duke analizuar shtypin dhe periodikët pas vitit 2000, Ivana Spasiq dhe Tamara Petroviq (Petrović) (2012) kanë vënë në pah edhe shfaqjen e shumë varianteve të “Serbisë së Tretë”, të pozicionuar brenda hapësirës që ndan dy konstruktet diskursive të krijuara që në vitet 90-të – “Serbinë së Dytë” qytetare, kozmopolite dhe moderne dhe “Serbinë e Parë” popullore, patriotike dhe tradicionale – dhe e cila ndonjëherë kombinon elementet e këtyre të fundit, e herë tjetër lëviz kundër ose jashtë tyre. Ca vite më vonë, këto dy autore u morrën me konceptimet e kozmopolitizmit dhe patriotizmit, të cilat personalitete të

²¹⁰ Konteksti shoqëror-historik, si dhe struktura e hapësirës mediatike, nuk janë objekt i shqyrtimit në këtë punim, por pranohet presupozimi se shoqëria, respektivisht struktura shoqërore, nga njëra anë dhe rendi simbolik dhe rendi i diskursit, nga ana tjetër, si dhe fushat e ndryshme shoqërore, janë të lidhura me relacionin e homologjisë (Bourdieu & Wacquant, 1992).

njohura publike, ekspertë dhe analistët politikë i patën parashtruar në revistën dhe portalin internetor *Nova srpska politička misao*, si dhe në emisionin “Peščanik” në radio dhe në faqen e tij në internet. Një nga konkluzionet ishte që në përcaktimin dhe përdorimin e këtyre dy nocioneve intelektualët më në zë prodhojnë vizione thellësisht antagonistuese të bashkësisë politike, të ardhmen e të cilës njëra palë e lidh me “botën”, apo me integrimin evropian, ndërsa të dytët me ruajtjen e kombit, në kuadër të të cilit Kosova ka një rol të spikatur (Petrović-Trifunović and Spasić, 2014).²¹¹

Hulumtimet e deritanishme kanë treguar se hapësira e ligjërimit publik organizohet në mënyrë dominante rreth ndarjes etno-nacionale-kozmopolite.²¹² Madje edhe “Serbia e Tretë” përkufizohet dhe ndërtohet nëpërmjet qëndrimit ndaj asaj ndarjeje. Logjika e tillë e pozicionimit ka parapërcaktuar krijimin e disa vatrave, ndër të cilat Kosova shfaqet si një nga më jetëgjatat. Në diskursin e bllokut “patriotik”, Kosova shpesh figuron si “djep i identitetit serb” (Petrović-Trifunović & Spasić, 2014, 184). Njëri nga përfaqësuesit e bllokut “kozmopolit” propozon me shaka që Serbia të ndahet territorialisht në dy pjesë dhe që pyetja në referendum të jetë: “Europa, gruaja që kam, ose Kosova, djepi që nuk kam” (Pančić, 2008, 37), duke implikuar kështu se çështja e Kosovës e “çan” Serbinë në dy taborre të papajtueshme dhe njëkohësisht duke zbuluar pretendimin e gjithëpranishëm të identiteteve diskursive që të projektohen në realitetin objektiv, që të institucionalizohen.

Protagonistët e përleshjeve simbolike në arenën intelektuale dhe mediatike të Serbisë në një pjesë të mirë janë individë që janë të afërt me artin, jo vetëm si zotërues të kapitalit kulturor ose konsumatorë të tij – ata vetë shpesh janë prodhues, i përkasin kritikës profesionale ose vijnë nga disiplina që, ndër të tjera, merren me kulturë dhe art (sociologjia, filozofia etj.). Prandaj, mund të pritej që projekte të ndryshme bashkëpunimi të artistëve të këtushëm dhe kosovarë të realizuara që nga viti 2008 e këndej do të nxisin një vëmendje të veçantë mu të kësaj pjesë të opinionit. Mund të thuhet, se bashkëpunimet artistike të “rrezikut të lartë”, ndër të cilat padyshim bën pjesë çdo përpjekje e lidhjes së skenës serbe dhe kosovare, përfaqësonin një terren ideal për matjen e forcave të pjesëtarëve të kampeve intelektuale-politike në kundërshti me njëri-tjetrin. Njëra prej ngjarjeve të tilla të para ishte ekspozita e njëmbëdhjetë artistëve të rinj nga Prishtina, nën emërtimin “Tërheqja/Skena bashkëkohore artistike e Prishtinës”. Kjo ekspozitë ka mbetur në kujtesë për faktin se hapjen e saj në Galerinë “Kontekst” më 7 shkurt të vitit 2008 e pamundësuan pjesëtarët dhe ithtarët e organizatës “Obraz” dhe të grupeve të tjera të afërta me të, të cilët hyrë në

²¹¹ Duke pranuar nocionin e betejave simbolike, e herë-herë edhe duke u pozicionuar pro analizës kritike të diskursit, autorët e studimeve të përmendura kanë mbështetur qartas pozicionin teorik, i cili të gjitha diskursët i trajton si instrumente për maksimalizimin e përfitimit simbolik dhe realizimin e epërsisë simbolike (në formën e betejës së klasifikimeve) (Bourdieu, 2001), e tërthorazi edhe për rishpërndarjen e fuqisë/pushtetit objektiv(e).

²¹² Në studimet që janë marrë me dallimin në komunikimin e përditshëm, ndarja e përmendur nuk ka qenë aq e theksuar sa në rastin e diskursit mediatik, e shpesh është shfaqur në mënyrë të luhatur, në kombinim me modele të tjera të klasifikimit – të atyre që mbështeten në kritere klasike sociologjike, siç janë tiparet statusore, apo edhe morali, çka ka rezultuar me përfytyrimin mjaft të pakonsoliduar të Tjetrit.

galeri dhe shkatërruan punimin e Dren Maliqit me titull “Sy më sy”. Punimi kishte nxitur shumë reagime të nxehta me rastin e ekspozimit dy javë përpara në Muzeun e Artit Bashkëkohor të Vojvodinës në Novi Sad, por në Beograd me të vërtetë u prit “me shpatë”. Portreti pop-art i Adem Jasharit, kundruall të cilit që vendosur replika e “Elvisit” të Warholit, përfundoi në dyshemenë e Galerisë “Kontekst”, i grisur më dysh. Elvisi u kursye. Shumë shpejt mediat u mbushën plot me komente të “intelektualëve dezhuernë”, të cilët me ditë të tëra debatuan rreth “incidentit”, e mbrojtën dhe e sulmuan atë, e kryqëzuan dhe e shpëtuan, duke aktualizuar patriotizmin dhe kozmopolitizmin, Serbinë e “Parë” dhe të “Dytë”, të drejtën për shkaputje dhe tërësinë territoriale. Më së paku u fol për artin, e nëse u fol, pakkujt kjo gjë i mbeti në kujtesë.

Që nga viti i furishëm 2008 – të cilin në të gjitha fushat, pra edhe në art, e kanë shënuar tensionet për shkak të shpalljes së pavarësisë së Kosovës në shkurt të atij viti – në bashkëpunim me kolegët shqiptarë u organizuan disa manifestime letrare, teatrore dhe figurative, për të cilat mund të thuhet se qenë të suksesshme, për më tepër se nuk përfunduan me përleshje fizike. Hulumtimi im ka për qëllim të vë në pah çfarë diskursesh janë prodhuar në mediat në Serbi rreth dhe me rastin e atyre manifestimeve, në ç’masë kanë riprodhuar ata logjikën (nëse e kanë bërë një gjë të tillë) dhe instrumentet e diskurseve që janë identifikuar në hulumtimet e mëparshme të betejave të këtushme simbolike, si dhe në ç’mënyrë një temë specifike – arti – ka ndikuar në formën dhe përmbajtjen e mesazheve. Edhe pse jemi nisur nga presupozimi se diskurset rreth bashkëpunimit janë të përcaktuara nga konteksti, apo ndryshe nga struktura e fushës së ligjërimit publik dhe historia e matjes simbolike të forcave në të kaluarën²¹³, si dhe se gjithçka në to i nënshtrohet vazhdimit të luftës për pozita më të mira në rendin e diskursit – me çka ndërliidhen mundësitë më të vogla që vërtet të mësohet diçka për shoqërinë bashkëkohore në Kosovë dhe artin e saj – megjithatë nuk është përjashtuar mundësia e shfaqjes së formacioneve të reja diskursive, në të cilat përballja me Tjetrin e brendshëm gjithsesi lejon njohjen më të afërt të Tjetrit të jashtëm, apo zëvendësimin e plotë të tij.

Janë analizuar këto media: të përjavshmet *NIN* dhe *Vreme*, gazetata e përditshme *Danas* dhe *Politika*, suplementi kulturor i *Danas-it* – *Beton*, portalet në internet *Nova srpska politička misao* dhe *e-novine* dhe faqja e internetit e emisionit të dikurshëm në radio, “Peščanik”. Mediat e përmendura u përzgjodhën për arsye se një pjesë të hapësirës ia dedikojnë kulturës, por analiza nuk u kufizua vetëm në seksionet dhe shtojcat e tyre kulturore, meqenëse shumë komente lidhur me temën mund të gjenden tek autorët e kolanave, në rubrikat – shoqëria, politika, feja, lajme e të tjera.

Që në shqyrtimin e parë të lëndës u bë e mundur të dallohen tekstet autoriale, komentet, kolanat dhe intervistat që mbështeteshin mbi matricën e pozicionimit të ndërtuar në betejat e mëparshme simbolike, në të cilat për të sulmuar kundërshtarët shfrytëzohej aparatura standarde diskursive (argumentimi, figurat e zakonshme

²¹³ Kjo pikëpamje është e afërt me përjashtjen dialektike-relacionale, në kuadër të së cilës riprodhimi diskursiv dhe ndryshimi trajtohen përmes analizës së relacioneve të diskurseve të ndryshme brenda një rendi diskursiv (Fairclough, 1995).

gjuhësore, lëvizjet semantike), e paraqitur në mënyrë solide në hulumtimet e mëparshme (Jansen, 2008; Spasić, 2006; Spasić & Birešev, 2012; Spasić & Petrović, 2012; Petrović-Trifunović & Spasić, 2014). Për to është karakteristike se dimensionin politik i një ngjarjeje të caktuar e ka zbrapsur plotësisht në plan të dytë domensionin artistik, që në masë të madhe gjen pasqyrim edhe në vetë diskursin. Nuk është e rastit që pjesa më e madhe e këtyre teksteve është krijuar menjëherë mbas “Tërheqjes” dhe, jo më pak e rëndësishme, në atmosferën e pritjes që Kosova të shpallë pavarësinë. Me kalimin e kohës, nga shpallja e pavarësisë, ngadalë filluan të shfaqen tekste me një strukturë tjetër, të cilat tematika politike dhe pozicioni ideologjik përthyheshin nëpërmjet gjuhës së artit. Këtu janë vënë re tre tipa të diskursit – i pari që zhvillohet rreth argumentit se arti mund dhe duhet të jetë shoqërisht i angazhuar; i dyti që artin e vë mbi politikën e ditës dhe mbron parimin e autonomisë dhe lirisë së krijimtarisë; dhe i treti që i jep artit rolin e ndërmjetësuesit në njohjen me jetën reale të njerëzve dhe problemet e tyre të përditshme. Në vazhdim do të paraqesim të katër konstruktet diskursive, duke e mbështetur analizën e tyre me citate të përshtatshme. Rezultati përfundimtar i hulumtimit do të na mundësojë vlerësimin e ndikimit të diskurseve të përmendura në ndryshimin e raportit të shoqërisë ndaj bashkëpunimit kulturor dhe cilitdo tjetër midis Kosovës e Serbisë.

Bashkëpunimi në kthetrat e betejave të brendshme simbolike

Diskurset, në themel të të cilave qëndron qëllimi për të nënvizuar ndarjet ekzistuese simbolike, i nënshtrohen plotësisht atij qëllimi dhe për këtë arsye vetë objekti i debatit e pëson shpesh, duke mbetur vetëm si shkas, ose edhe më keq, duke u shndërruar në një nga mjetet për larjen e hesapeve që kanë një pikënisje të moçme. Kështu ndodhi edhe me projektet e përbashkëta me artistët nga Kosova, të cilat për shumë autorë përbënin shkas për vazhdimin e betejave aktuale. Diskurset e këtij tipi njihen para së gjithash nga fakti se skeletin e tyre e përbën përcaktimi pro ose kundër bashkëpunimit kulturor serbo-shqiptar, ndërsa arti është në plan të dytë. Figura e armikut është jashtëzakonisht e rëndësishme, qoftë si i pranishëm apo vetëm si aludim, mirëpo Tjetri primar nuk është artisti ose shtetari kosovar, por armiku kryesor i brendshëm. Ndarja në nacionalistë dhe kozmopolitë u ringjall përmes temës së statusit të Kosovës, e cila aty-këtu sillet ndër mend e shfaqet në më shumë variante – “Patriotët serbë” vs. “fundërrinat tradhtarë”, Serbia popullore vs. “të ashtuquajturat qarqe ‘qytetare’ dhe ‘artistike’”, luftëtarët kundër terrorizmit vs. terroristët dhe glorifikuesit e tyre.

Fillimisht junoshat e Koshtunicës nga organizata naciste-ortodokse-jugend “Obraz” penguan hapjen e ekspozitës së piktorëve shqiptarë nga Prishtina, duke demonstruar me posterët e Millorad Ulemek Legijas (Milorad Ulemek “Legija”), Ratko Mlladiqit (Mladić) dhe Radovan Karaxhiqit (Karadžić); një grusht prej gjithsej treqind anëtarësh të “Obrazit” i zbrapsën forcat e lehta policore, të cilat në mënyrë

paqedashëse përpiqeshin të mbaheshin më këmbë dhe të zbatonin urdhërin se “Obraz” është i paprekshëm, kush, bre, në ditët e pikëllimit kosovar do të na e imponojë rendin moral në shtet, nëse jo Patriotët Serbë të dëshmuar, të ndërgjegjshëm për misionin e tyre kulturologjik?

Është e qartë se prej nën gurëve këtyre javëve ka dalë jashtë rrëshqanthi gjithë ajo që në kutërbimin e vet është qelbëzuar me vite: Serbia e shfrenuar u është dorëzuar pasioneve të fashizmit, duke u kënaqur në iluzionin e tërbuar se pavarësia e Kosovës është një shkas i përsosur për t’i qeruar hesapet me çdo lloj llumi tradhtar, veçanërisht nëse dëgjohej klithma “Peščanik” ose “Merkator” ose “ekspozita e piktorëve shqiptarë”. (Luković, 2008)

Ndarja në dy blloqe shpesh “forcohet” me motivin e rëndomtë të një Serbie kozmopolite, të kultivuar, “urbane” dhe tjetrës që ka “zbritur nga malet”. Në shembullin e mëposhtëm motivi i urbanitetit, respektivisht primitivizmit, shfaqet në kuadër të argumentimit paraprirës të taborrit kundështar.

Kur fotografitë e asaj “vepre” [artisti ksovar Alban Muja në Novi Sad i kishte vendosur tabelat me alfabetin latin pranë atyre me alfabet cirilik] janë gdhirë në disa gazeta dhe kur ky gjest hasi në dënimin e opinionit publik, në mbrojtje të tij u ngritën ca individë nga të ashtuquajturat qarqe “qytetare” dhe “artistike”, duke e mbrojtur të drejtën e tij për t’u shprehur artistikisht. Por, do të mund të vëja bast që janë po këta njerëz “urbanë” që mbrojnë qëndrimin se e drejta e qytetarëve të moçëm është më e madhe se e drejta e ardhacakëve, respektivisht, se ardhacakët janë ata që duhet t’i përshtaten qytetit, e jo e kundërta. (Grbić, 2008)

Përpjekjet për të thënë diçka lidhur me vlerën artistike të veprave më së shpeshti përfundojnë në debatin rreth qëllimshmërisë së tyre politike. Njëri nga autorët e krahason ekspozitën e përmendur “Tërheqja” me kalin e Trojës.

Çfarëdo që të themi për kalin, sado i bukur qoftë ai dhe sado besnikërisht që ta kenë bërë duart mjeshtërore, ai edhe më tej ka qenë një transportues ushtarak i kamufluar, i cili ushtarët grekë i ka futur me mashtrim në Trojë. Njësoj, sido që dikush t’i justifikojë ato fotografi duke iu referuar pop-artit, ato mbeten po ato çfarë janë. Çfarëdo që dikush të thotë lidhur me to, fotografitë e Adem Jasharit edhe më tej mbeten fotografi të Adem Jasharit, terroristit nga Drenica. Nuk do i prarojë fjala e bukur. (Ibid.)

Mbështetësit e bashkëpunimit nuk e mohojnë dimensionin politik dhe qëllimin që ato ngjarje të ushtrojnë edhe një influencë politike, por mbrojtja shkon në kahjen e diskreditimit të kundërshtarit për arsye se nuk e kupton artin – njerëz të pagdhendur këta, me botëkuptime të pagdhendura, janë inferiorë ndaj artit postmodern dhe shprehjeve të tij ironike.

Me sulmet e ashpra ndaj këtij punimi neo-popart, ata pop-ikonoklastë të rinj, edhe pse të pasfiduar me asgjë, me trimëri dolën në mbrojtje të të gjitha vlerave tona (me të cilat nuk bëhet shaka!) dhe kështu, në të vërtetë, vetëm e demonstruan edhe një herë paaftësinë e tyre proverbiale

për të kuptuar dhe marrë vesh çfarëdo mesazhi sadopak kompleks. Ironia u përplas para syve tanë, për të satën herë, me paaftësinë absolute për ta kuptuar ironinë. (Arsenijević, 2008)

Në anën tjetër, kritikët e “Tërheqjes”, apo të atyre që u shprehën në mbrojtje të saj, vënë në lëvizje një strategji tjetër të sprovuar të cilësimit të kundështarit. Meqenëse intelektualë dhe artistë të caktuar, të organizuar si “Punëtorë në Kulturë”²¹⁴, e ngritën zërin me rastin e mbylljes së dhunshme të ekspozitës, duke e shpallur atë akt pengim të “lirisë së shprehjes”, në adresë të tyre u drejtuan akuza për shkak të ringjalljes së praktikave politike dhe ligjërimit ideologjik nga koha e socializmit.

Liria e mendimit dhe e shprehjes artistike u fitua në beteja të vështira politike dhe sot nuk vihet në pikëpyetje. Për këtë arsye, diskualifikimet e këtilla ideologjike të “Punëtorëve në kulturë” bëjnë pjesë në domenin e praktikës politike anakronike që lidhet me kohë të plumbta, në të cilat ka sunduar një matricë ideologjike e vetme dhe e pakontestueshme dhe një konceptim politik. [...] Vërtet, është zhgënjyese që dikush në kohën e sotme të ringjallë dhe praktikojë një ligjërimit ideologjik përjashtues, të realizuar mbi parime të harruara – orientimi ideor, angazhimi shoqëror i artit, reagim ideologjik në një moment të dhënë shoqëror. (Vučinić, 2008)

Një nga strategjitë, e cila shfaqet shumë më shpesh tek ithtarët e bllokut “patriotik”, konsiston në vënien në pah të moskonsekuencës së kundërshtarëve, të cilët kritikohen zëshëm se nuk i ofrojnë mbështetje ndërmarrjeve të ngjashme artistike të “palës serbe”.

Nëse e marrim të mirëqenë se për punëtorët në kulturë është censurë fashiste çdo revoltë kundër paraqitjes së krimeve, përse atëherë po të njëjtit njerëz, të cilët 7 shkurtin e shohin sot si vdekje të artit bashkëkohor, vetë kanë kërkuar mbylljen e ekspozitës së Vlladimir Shqepanoviçit (Vladimir Šćepanović), në të cilën ky artist ka paraqitur disa personazhe autoritare, të cilat bota globale sot i sheh si kërcënim për demokracinë, e ndër ta edhe Ratko Mlladiqin dhe Radovan Karaxhiqin? (Perić, 2008b)

²¹⁴ Grupi “Punëtorët në Kulturë” (“Radnici u kulturi”- RUK) u formua më 7 shkurt 2008 në Qendrën për Dekontaminimin Kulturor. Në organin e RUK-ut “7 shkurti” (http://www.czkd.org/szkd-arhiva/images/program/22/files/7februar_glasilo_radnika_u_kulturi.pdf) thuhet se “një grup qytetarësh dhe qytetaresh është tubuar me vetiniciativë, është vetorganizuar dhe ka vendosur që ndaj këtij akti të dhunshëm të përgjigjet me nismën artistike-politike të grupit RUK (Punëtorë në Kulturë), qëllim i të cilëve është të nisë një debat publik rreth këtij incidenti, të krijojë kushte për hapjen e ekspozitës së censuruar, si dhe të rikthejë politikën në fushën e artit bashkëkohor”. Si anëtarë të RUK-ut janë përmendur: Ana Bežić, Aleksandar Bošković, Branislav Dimitrijević, Milena Dragičević Šešić, Zoran Erić, Vladan Jeremić, Vladimir Jerić, Vida Knežević, Kristian Lukić, Ivana Marjanović, Nikoleta Marković, Svebor Midžić, Marko Miletić, Gordana Nikolić, Borka Pavićević, Darinka Pop-Mitić, Jelena Radić, Milica Ružičić, Dejan Sretenović, Branimir Stojanović, Milica Tomić, Vladimir Tupanjac, Borut Vild dhe Jelena Vesić.

Edhe më rëndësishme është mëdyshja nëse për drejtoreshën e Qendrës për Kulturë në Beograd empatia e thjeshtë për njeriun e përfshin edhe dhembshurinë për viktimat e popullit serb në Kosovë e Metohi, për të cilët askush nuk bën instalacione artistike pompoze dhe të cilët gati janë harruar në opinionin tonë publik, ashtu siç fundja ndodh edhe me margjinalizimin e problemeve aktuale në zgjidhjen e problemit të Kosovës. (Vučinić, 2013)

Ndërkohë që “patriotët” kërkojnë strehë te relativizimi, ose theksojnë vlerat universale me shpresën se edhe viktimat serbe dikush do t’i vlerësojë me një trajtim të njëjtë artistik, “kozropolitët” angazhohen për artin, i cili në mënyrë dokumentare veçon fragmente të realitetit, duke e vënë historinë në parantezë dhe duke e bërë çdo lloj justifikimi të pamundshëm, madje edhe të pamoralshëm.

Ndoshta objektet reale nga ekspozita “Bogujevci/historia vizuale” mund të jenë vërtetë dëshmi, madje edhe e njëmendtë, gjyqësore - se “ajo që ndodhi” ka ndodhur me të vërtetë, se është mbi të gjitha krim, të cilin e kanë kryer njerëzit dhe shteti, siç e thonë Gratë në të Zeza, “në emrin tonë” dhe se ata njerëz janë kriminelë, njësi të komanduara të ushtrisë serbe. Kanë vrarë, kanë qëlluar pandërprerë mbi gjithçka të gjallë në lëvizje, qoftë edhe fëmijë dhe kjo nuk mund të relativizohet, ose të këmbehet, ose të hahet, ose të heshtet, ose të harrohet në gjumë. (Pavićević, 2013)

Nuk ka në këtë histori (të fëmijëve Bogujevci), në të vërtetë, civilë të tjerë, as shqiptarë as serbë, nuk ka fqinj nacionalitetesh të ndryshme, as dëbime nga puna, as shitje të detyruar të pronave, nuk ka kurrfarë iluzioni të një jete normale, nuk ka as politikë etnikisht të organizuar, asgjë këtu nuk kanë thënë as Thaçi, as UÇK, as kisha. Këtu gjithmonë nga njëra anë janë pesë fëmijë të një familjeje të vrarë, e nga ana tjetër shteti i Serbisë. (Simonović, 2014)

Edhe njëra palë edhe tjetra presin qasje më kritike nga aktorët në Kosovë, por ndërsa të parët kërkojnë nga serbët që të largohen prej Beogradi dhe në mënyrë aktive të përfshihen në krijimin e skenës kulturore kosovare, të dytët i kritikojnë për konformizëm disa shqiptarë të njohur.

Sikur ky teatër (Teatri Popullor nga Prishtina, pas vitit 1999 i zhvendosur në Mitrovicën e Kosovës) të arrinte të lirohej prej lakut kryesor rreth qafës së vet, e thënë ndryshe prej Beogradit, besoj se do të mund ta bënte hapin e parë. Sikur drejtori Nenad Todoroviq (Todorović), e jo regjisori Kokan Mlladenoviq (Mladenović), të vendoste kontakte me Teatrin Kombëtar të Kosovës në Prishtinë, besoj se do të ndodhte një ndryshim revolucionar, të cilin as Boris Tadiqi (Tadić), as Hashim Thaçi nuk do të mund ta kuptonin, por që nuk do të mundnin të mos e mbështesnin. Atëherë vërtet do të bëheshin avangardë. (Ilić, 2011)

Tani Maliqi të lë përshtypjen e një shqiptari të frustruar, i cili ka harruar gjithçka të mirë nga rinia e vet në Beograd, ku mundte ta mbante edhe plisin e vet e askush nuk ia përmendte për të madhe. Apo ndoshta pikërisht për këtë arsye është i frustruar, sepse tani është i detyruar të flasë si gjithë tufa nga e cila ka fluturuar. Tani i duhen dëshmitë për kthim dhe pranim në gjirin e tufës së bashkëmendimtarëve, ku nuk guxon të dëgjohej as edhe një fjalë e vetme që do të dilte jashtë unisonit të ndërtuar fort, madje edhe me vrasjen e atyre që mendojnë ndryshe. (Todorović, 2014)

Këto mesazhe të prodhuara në kuadër të diskursit të betejave simbolike, të cilat para së gjithash i drejtohen kundërshtarëve shumëvjeçarë dhe bashkëluftëtarëve në fushën intelektuale, tek lexuesi anonim veprojnë me një sugjestivitet të skajshëm – ato e shtyjnë atë të përcaktohet për njërin nga identitetet e prodhura dhe të rrethuara prej diskurseve, duke i lënë në të njëjtën kohë shumë pak hapësirë për kërshtëri dhe dëshirë për të njohur diçka më shumë për fqinjët dhe artin e tyre.

Bashkëpunimi në kuadër të diskursit të artit të angazhuar

Ndryshe nga diskursi i mësipërm, i cili ndërtohet tërësisht nën ndikimin e ndarjeve ekzistuese simbolike dhe i nënshtrohet përcaktimit të armikut, mbrojtjes ose sulmit, diskursi i artit të angazhuar zhvillohet rreth argumentit se arti mund dhe duhet ta ndryshojë shoqërinë për të mirë dhe se ky rol i tij përfshihet në historinë dhe strukturën e fushës artistike (Burdije, 2003). Kështu, për shembull, emërtimi i konferencës së parë të grupit “Punëtorët në Kulturë”, të mbajtur më 10 maj të vitit 2008, ishte: “Arti është politikë”. Ky diskurs nuk është neutral dhe i pavarur nga interesi të ngushta grupore,²¹⁵ por tek ai diskutimi me intelektualët-konkurrentë është vetëm një segment i strategjisë së përgjithshme, e cila materializohet me uzurpimin e vetë pozicionit të artit të angazhuar dhe përvetësimin e legjitimitetit të këtij pozicioni. Për pasojë ideja e artit të angazhuar plotësohet me përmbajtje konkrete, përmes të cilave kritikohen disa dukuri negative në shoqëri dhe vetëm në mënyrë të veçantë dhe tërthorazi grupe ose personalitete që konsiderohen përgjegjës për shfaqjen e tyre. Analiza e teksteve mediatike ka treguar që këtë strategji kryesisht e përdorin individë me bindje antinacionaliste, e për këtë arsye tek ata mbizotëron një qëndrim dashamirës ndaj bashkëpunimit serbo-shqiptar.²¹⁶

²¹⁵ Disa autorë mendojnë se anëtarët e RUK, me pozicionimin e tyre, kanë rënë në grackën e pushtetit dhe se, nësoj si grupet ekstreme nacionaliste, kanë ndihmuar riprodhimin e “dikotomive politike funksionale”, të cilat “politika dominante” i ka përdorur për të prodhuar konflikte brenda trupit votues dhe për ta kontrolluar atë më lehtë (Grlja), disa të tjerë shohin tek ai një “rast ku borgjezia bën ndërrimin teatral të rrobave të veta me kostume punëtore” (Milikić), ndërsa të tretët shohin një përpjekje që me pajtimin e drejtorisë dhe të punëtorëve të sigurohet një kalim sa më pak i dhimbshëm nga modeli i planifikuar i ekonomisë në modelin e tregut, më fleksibil dhe më të hapur (Boynik) (Boynik, 2013, 26-27).

²¹⁶ Është interesante se një qëndrim i tillë shfaqet në pjesën më të madhe të medias – duke përjashtuar NSPM (*Nova srpska politička misao*).

Arti i angazhuar, si ai i prodhuar nga pala shqiptare, ashtu edhe nga pala serbe, ose si fryt i projekteve të përbashkëta, presupozon disa gjëra. Ai provokon dhe shtron pyetje të vështira, dekonstruon modelet kulturore dominante, gjurmon mekanizmat e prodhimit të miteve, mundëson njohjen dhe mirëkuptimin e Tjetrit dhe njëkohësisht lufton kundër ksenofobisë, nacionalizmit, ideve retrograde në shoqërinë e vet dhe, së fundmi, kritikon profituesit nga lufta dhe nga paslufta dhe të gjithë ata që në vrapim pas parasë dhe famës nuk i ndalin kurrfarë skrupullash.

Piktura e shkatërruar i ka parashtruar shoqërisë kosovare guximshëm pyetjen: A është Adem Jashari një pop-yll? A mos vallë kemi dikë më të mirë për një rol të tillë? Mos vallë dikush prej tij po shtrydh ndonjë lloj përfitimi? (Živanović, 2008)

Skena bashkëkohore artistike e Prishtinës në këtë ekspozitë [“Tërheqja”] merret me rishqyrtimin e hegjemonive kulturore dominante, identiteteve nacionale e gjinore nëpërmjet artit pamor. (Perić, 2008)

Shfaqja “Fluturimi mbi teatrin e Kosovës”, me gjykimin e shëndoshë, etikisht dhe estetikut në mënyrë të vlefshme demistifikon ndikimin e politikës mbi artin dhe ngre zërin kundër ideve ekstreme politike, zgjedhjeve nën sundimin e pasioneve, të cilat në thelb janë poshtëruese dhe degraduese. (Tasić, 2012)

Neziraj qesh me sa ka zë me korrumpimin, brutalitetin, me mungesën e arsimimit, injorancën... prijësit e revolucionit nacional dhe shtetit në formim, Kosovës dhe pikërisht në kohën që kjo ndodh. (Cvetković, 2012)

Për këtë diskurs është karakteristike se nënvizon qëllimet identike të misionit shoqëror të artit në Serbi dhe në Kosovë, çka nxjerr në pah edhe ekzistencën e problemeve të ngjashme. Ajo që i shqetëson artistët bashkëkohorë nga të dyja anët e kufirit merr konture më të qarta, ndërsa shfaqet edhe ideja për solidaritetin në linjën artistike.

Artistët e rinj nga Prishtina janë të përcaktuar fare qartë për pavarësinë e Kosovës, por përveç kësaj, në veprat e tyre të preokupuara thellësisht me tema sociale nuk ka dallim në raport me bashkëkohësit e tyre ballkanikë, pra edhe serbë. Shoqëria e politizuar, tradicionale, e mbyllur, është temë që dominon në punimet e tyre. (Perić, 2008)

Teksti dramatik *Gishti* i dramaturges së re kosovare Doruntina Basha vë në pah në mënyrë më të qartë se ngjashmëritë janë shumë më të mëdha se dallimet. Kjo pjesë, edhe përkundër gjithë koloritit lokal, ka mundur të krijohet kudo në Ballkan dhe të kuptohet më mirë dhe më thellë se në pjesën tjetër të botës. Ky fakt vetvetiu flet shumë. (Jevtić, 2013)

Ndonjëherë i bashkon pikëpamja ndaj Tjetrit të brendshëm (klasor/shtresor, politik, kulturor), e cila i identifikon dhe rrafshon, duke i bërë ashtu aleatë të natyrshëm, e që ka për pasojë faktin që artisti nga Kosova nuk e shikon më artistin nga Serbia si Tjetrin dhe anasjelltas.

Që nga koha kur më aktivisht merrem me artin, diku që nga viti 2002, kam patur bashkë me kolegët kosovarë shumë kontakte me artistët nga rajoni, Bosnja, Kroacia, Mali i zi, Maqedonia, Shqipëria, Turqia, po edhe nga Serbia. Kemi shumë të përbashkëta dhe bashkëpunojmë mirë. Më mirë kuptohemi me njëri-tjetrin seç na kuptojnë në mjediset tona, sepse ne në një mënyrë e provokojmë artin tradicional dhe “shijen” tradicionale të publikut. (Maljići, te: Perić, 2008a)

Ndonjëherë pikërisht publiku dhe “shija” e tij është ajo që i afron.

Unë bashkëpunoj me njerëz në Serbi dhe kjo për arsyet më të natyrshme. Ne e kemi gjuhën e përbashkët, gjuhën e letërsisë apo të teatrit. [...] Ata priten këtu me entuziazëm të madh. Prapëseprapë duhet thënë se fjala është për një pakicë që i përcjell ngjarjet e tilla, njerëz urbanë, të rinj, të shkolluar, të cilët dinë t’i çmojnë gjërat e tilla dhe të cilët vijnë t’i mbështesin ato. (Neziraj, te: Arsenijević, 2012)

E ndonjëherë simpatia zhvillohet në bazë të kritikës së armikut të përbashkët – administratës neokoloniale, vëzhguesve të huaj dhe organizatave humanitare.

Kritika e Cufajt ndaj misionëve të tilla që bëhen qëllim i vetvetes kryqëzohet me hidhërimin e Danis Tanoviçit (Tanović), filmi i të cilit *Toka e askujt* përfaqëson një nga kritikët më të mprehta të arrogancës neokolonialiste dhe misionëve të pashpirta burokratike e “civilizuese” të komunitetit ndërkombëtar në vendet faktkeqe të largëta gjithandej botës. (Bogdanović, 2013)

Një hap më tej në këtë përjasje ndaj bashkëpunimit është qëndrimi se kritika shoqërore është aq më vrastare sa më e vlefshme artistikisht të jetë ajo.

Është me rëndësi që krahas qyteteve të tjera madje edhe Beogradit dhe popullit të vrasësve të familjes së tyre, i është dhuruar një vepër tepër e vlefshme artistike, e do të thosha edhe jetësore. Vërtet. Pra, është hapur ekspozita me një art të angazhuar tepër serioz, i cili është më se i nevojshëm për shërimin tonë. (Stakić, 2013)

Në diskursin e artit të angazhuar detyra e artistit është të hedhë dritë mbi fenomenet negative shoqërore, e këtë ai e bën duke zbuluar fajtorët kryesorë për shfaqjen e tyre – krijuesit e politikave dhe ideologjive. Nga ky aspekt ai ka mjaft ngjashmëri me diskursin e katërt, të cilin do ta paraqesim në fund.

Arti para dhe mbi të gjitha

Edhe një diskurs me të cilin mbështillet mbështetja ndaj bashkëpunimit: është diskursi tek i cili theksi vihet te gjuha universale e artit dhe fuqia e tij për t’i kapërcyer kufijtë e kësaj bote dhe për t’i bashkuar njerëzit. Rëndësia e problematikës së politikës ditore lokale tek ai është shumë më e vogël sesa në diskursin e artit të angazhuar, e vetë idetë e të qenit politik dhe e angazhimit shoqëror janë zhvendosur nga domethëniet e

tyre konvencionale. Në të vërtetë, vepra është “politike” nëse “merret me atë që ka të bëjë thëllësisht me spektatorin dhe jetën e tij – gjithmonë dhe gjithkund të ballafaquar me tri tema të mëdha: vdekjen, dashurinë dhe pushtetin, me këtë apo ndonjë renditje tjetër” (Pančić, 2011). Angazhimi nuk identifikohet me kritikën, daljen në publik dhe ndikimin mbi lëvizjet shoqërore, por kuptohet në mënyrë defensive. Mbizotëron qëndrimi se arti, me vetë faktin se ekziston dhe vetëm derisa ruan autonominë në raport me ndikimet e jashtme, e bën jetën më të mirë. Në këtë sens, strategjitë dikursive deri më një i nënshtrohen mbrojtjes së autonomisë, si dhe aktit të “pastër” krijues, me të cilat, siç konsiderohet, natyrshëm shkojnë hapja kozmopolite dhe mbështetja parimore ndaj politikës së bashkëpunimit.

As Atelieja 212 nuk është kompetente dhe nuk ka pushtetin që ta pranojë pavarësinë e Kosovës, as teatri prishtinas nuk është kompetent që të pranojë se “Kosova është zemra e Serbisë”. E vetmja gjë që ato mund dhe dinë të bëjnë është të realizojnë shfaqje teatrore, të shkëlqyeshme, të këqija ose mesatare dhe mu për njerëzit që u intereson një gjë e tillë – e të tillë ka në Beograd, në Prishtinë, në Milvoki, në Alma-Atë, krejt njësoj. Që kur ka teatër në këtë botë, trupat histrionikë shkojnë mysafirë atje ku i ftojnë (ose madje e ftojnë vetveten, why not?!), solemnisht duke mos u bërë merak për dasitë triviale të kësaj bote... (Pančić, 2011)

Kur arti përballlet me disa praktika të tjera, për shembull me “sportin masiv, populist siç është futboli”, i cili vetëm sa e ndez urrejtjen ndërnacionale (Pančić, 2009), ky diskurs merr edhe një notë elitiste.

Njerëzit që, për shembull, shkojnë për ta dëgjuar Ballasheviqin (Đorđe Balašević) në Zagreb ose Partibrejkersët në Sarajevë (ose madje Rundekun në Beograd etc.), njerëzit që i duartrokin Gavellës në Novi Sad ose JDP-së²¹⁷ në Rijekë, shkojnë atje sepse i duan; nuk i duan ata sepse për nga kombësia janë të këtyllë a të atillë, por pse e vlerësojnë artin e tyre: kombësia e artistit është krejtësisht një kategori e parëndësishme, në të nuk ka asgjë as të mirë, as të keqe. Me sportin masiv, populist, siç është futboli, gjërat qëndrojnë plotësisht ndryshe. (Ibid.)

Vetë bashkëpunimi është shpesh parakusht dhe mjet për krijimin e artit kulminant. Dirigjenti Premil Petroviq (Petrović) e kupton kështu *The borders orchestra*, të përbërë nga muzikanë shqiptarë e serbë:

Dëshirojmë të formojmë një orkestër kulminante rajonale të standardeve më të larta europiane. Atë që asnjë vend nuk mund ta bëjë i veçuar, mund ta bëjmë së bashku. Këtu qëndron për mua thelbi i komunikimit... (Petrović, te: Ćirić, 2011)

²¹⁷ Jugoslovensko Dramsko Pozorište – Teatri Dramatik Jugosllav (shën i përkth.).

Ithtarët e pozicionit të lirisë artistike të pa interes e vendosin atë qartas kundruall pozicionimeve të tjera, duke e konsideruar si të jashtëzakonshme dhe të veçuar, si mburojë ose strehë. Figura e artistit të mallkuar dhe të pakuptuar, vetmitar dhe vizionar, është pashmangshëm e pranishme në këtë tip diskursi. Dhe është plotësisht e parëndësishme nëse ai është serb apo shqiptar.

Për këtë arsye nuk do t'i thur "lëvdatë" Dren Maliqit që në punimin e tij, të grisur në Beograd, është gjer në atë masë kritik ndaj situatës në të cilën jeton, sepse nuk dëshiroj që në këtë mënyrë ta bëj të pranueshëm për "të tjerët", as të kërkoj analogji dhe baraspeshë që mund ta shfajësojnë këdoqoftë. Dua vetëm të them se Kosova dhe jo vetëm Kosova, kërkon talent, kapacitet, ide të njerëzve të veçantë, të cilët ekzistojnë, të tillë ka edhe jashtë projektit dhe ata mund të merren me tranzicionin virtual ose real të botës në projektion, nëse ia arrijnë të jenë të lirë. (Pavićević, 2008)

Dhe atëherë u ngrit Vladimir Arsenijević (Vladimir Arsenijević) dhe tha 'hajde të mos shtiremi, e keni parë çfarë ndodhi dje, prandaj ju nuk jeni këtu aq të mirëseardhur, vallë nuk e ndjeni ju këtë, a keni ndonjë qëndrim lidhur me këtë?' Ata [Jehona, Saranda dhe Fatos Bogujevci] edhe më tej nuk dëshirojnë të thonë asgjë të keqe, por sikur thonë 'jo, ne nuk kemi ardhur këtu për të dhënë përgjigje, ne vetëm e themi vizionin tonë artistik' dhe kështu me radhë. Pastaj çohet gazetari i *Kohës ditore* dhe thotë 'por ju duhet ta kritikoni Ivica Daçiqin, e gjithë kjo ishte vetëm një shfaqje'. Ata nuk duan ta bëjnë as këtë. Dhe pastaj ti shikon disa njerëz që kanë një moskuptim të thellë me të gjithë. (Srbljanović, 2013)

Për diskursin që e madhëron artin për art do të mund të thuhej se është diskurs zyrtar i fushës artistike, respektivisht të atyre forcave që historikisht kanë ndërtuar dhe mbrojtur autonominë e tij. Duhet patur parasysh që, edhe pse bazohet mbi hedhjen poshtë të ndikimeve të forcave të jashtme, ai jo domosdo është i liruar nga ndikimi i realitetit objektiv, respektivisht të përkatësisë, interesave dhe dasive nga të cilat është bërë.

"Jeta reale" dhe përditshmëria si pikënisje për afrim dhe bashkëpunim

Diskursi, në qendër të të cilit është dëshira për njohjen e mirëfilltë të jetës në Kosovë nëpërmjet artit të saj, e ka burimin te pakënaqësia e thellë me imazhin e Kosovës të gjeneruar nga mediat e këtushme. "Mendoj se për një periudhë të gjatë kohore, ne në Serbi e kemi ruajtur dhe konservuar Kosovën si temë [...] Ajo Kosovë mediatike, imagjinare, vërtet ka mbetur përgjithmonë në Serbi" (Ilić, 2008), thuhet në një tekst të vitit 2008. Megjithëse prodhimi i përfytyrimeve të thjeshtëzuara dhe të shtrembëruara ka vazhduar, kanë filluar të shfaqen edhe mendime për pamjaftueshmërinë e tyre, madje edhe për karakterin e tyre të dëmshëm. Fillimisht njëra palë (kozmpolitët) e ka akuzuar tjetrën (patriotët) se Kosovën e përdor si "katalizator", "medium me të cilin

bëhet vetidentifikimi dhe vetënarracioni i qendrës simbolike dhe Fuqisë/Pushtetit real” (Pančić, 2008a), pastaj në hapësirën mediatike ka depërtuar kritika e gjendjes së përgjithshme në media, por edhe kritika e të gjithë atyre, të cilët nëpërmjet temave kosovare kanë vazhduar luftërat e veta simbolike, duke i përcjellë opinionit publik vetëm qëndrime dhe akuza, por jo edhe shqyrtime të bazuara mbi faktet ose përvojën e drejtpërdrejtë. Një pjesë e rëndësishme e kësaj kritike është formuar pikërisht nëpërmjet praktikave artitike dhe teksteve mbi artin.

Në Serbi dihet pak si jetojnë serbët, e të mos flasim për shqiptarët, në Kosovë. Informimi selektiv dhe paraqitja e përditshmërisë kosovare është e ngjashme me mënyrën në të cilën ditëve të fundit është paraqitur punimi i Maliqit. Mediat me “orientim proserb” e kanë shkëputur Elvisin, ndërsa ato “proeuropianë” Jasharin, nga konteksti i punimit që quhet “Sy më sy” dhe tërësia është vetëm kur këta të dytë e shikojnë njëri-tjetrin. (Perić, 2008)

[Ana Dragiq, autore e projektit “Refleksionet e Beogradit dhe të Prishtinës”] për vizitorët thekson se ata do të mund të shohin diçka krejt të ndryshme nga ajo që shohin në media. Pastaj pohon se “ky është një lloj tjetër i realitetit, jeta e përditshme.” (Dragić, te: Lijeskić, 2011)

Ky diskurs ka nxjerrë në pah rivalitete të reja – populli i “thjeshtë” *versus* politikanët dhe realiteti *versus* konstruimi politik i realitetit.

Duke kombinuar emocionet e padurimit dhe urrejtjes me diktaturën bashkëkohore konsumatore *Patriotic hypermarket* vë në skenë një gjuhë teatrore krejtësisht radikale: ajo pret aty ku dhemb më së shumti duke u hedhur në fytyrë elitave politike një dozë të hidhur realiteti. (Obradović, 2011)

Shfaqja mysafire nga Beogradi *Të çoroditurit*, e shfaqur në Teatrin Oda në Prishtinë, ishte një ngjarje që ka vënë në pah se ekzistojnë tema të përbashkëta përtej paragjyqimeve dhe larg nga tavolinat e negociatave. (Stanković, 2014)

Megjithëse elita politike është e prodhuar në Tjetrin primar, politika si tillë nuk hidhet poshtë. Madje arti shihet si komplement i politikës. Duke e përfshirë jetën reale, arti duhet t’i detyrojë politikanët të marrin në konsideratë hallet e “njeriut të vogël” dhe në këtë mënyrë të ndihmojnë ndryshimin shoqëror pozitiv. E kuptuar kështu, aleanca e politikës dhe artit do të mundësonte zgjerimin e hapësirës së problematikës legjitime dhe afrimin e sërishëm të politikës tek ata, prej të cilëve ajo është larguar dhe të cilët pikërisht për këtë arsye ishin të përcaktuar për të qenë pasivë e jo veprues brenda bashkësisë politike.

Mendoj se shfaqja ngrihet mbi atë që është përditshmëri politike. Për të mos ta quajtur trivialitet politik, ajo padyshim referon një kontekst të rëndësishëm universal, apo ndryshe: kur i reduktoni ato histori nga makrotemat e mëdha globale ose kur i zhvendosni nga diskursi i

letërnjoftimeve, lejeve të qarkullimit e targave të komunikacionit... dhe filloni të flisni për mënyrën sesi njerëzit jetojnë ekzistencialisht, çfarë i mundon ata njerëz, atëherë e kuptoni se është e nevojshme që krahas me dialogun politik sa më shumë të hapet një diskurs i ri artistik, i cili do të merret me njerëzit që më së shumti janë shpërfillur dhe lënë pasdore pikërisht për shkak të kësaj teme të madhe. (Mustafić, te: Trebješanin, 2011)

Mendoj se teatri është i obliguar dhe e ka për detyrë që të merret me realitetin, të ushtrojë ndikim mbi të, ta reflektojë atë, të shqyrtojë temat që gjenden gjithandej. (Bogavac, te: Trebješanin, 2011)

Në këtë tip të diskursit historia e përjetuar ka përparësi në raport me Historinë e madhe. Nëpërmjet historive personale reflektohen proceset e gjata historike dhe marrëdhëniet makroshoqërore. Këtë ide e ilustron mirë deklarata e Milan Vračarit (Vračar), koordinatorit të projektit në kuadër të të cilit Muzeu i Artit Bashkëkohor i Vojvodinës organizoi ekspozitën “Pikëpamjet: Takimi i historive personale të serbëve dhe shqiptarëve”:

Ideja jonë ka qenë që pas shumë vitesh vendqëndrimi të vendosim komunikimin kulturor midis Serbisë dhe Kosovës dhe që nëpërmjet njohjes me historitë personale dhe rrëfimet e njerëzve të thjeshtë të japim kontribut për njohjen më të thellë të historisë reciproke të serbëve dhe shqiptarëve. (Vračar, te: Mijušković, 2010)

Diskursi që rehabiliton të përditshmen, për arsye të thjeshtë se ajo është bërë pjesë e artit, është në kundërshtim të plotë me të parin, diskursin e betejave simbolike. Ai nuk i drejtohet askujt individualisht dhe askujt me emër. Tek ai vepron kritika parimore ndaj atyre që kaq shumë janë të preokupuar me kundërshtarët sa që nuk shohin më botën reale, politikanët dhe politikërinë. Kjo kritikë nuk është e helmuar me logjikën e betejave të gjertanishme dhe krahas kësaj, ose pikërisht për këtë arsye, ajo lë shumë hapësirë që të mësohet diçka për Kosovën sot, artin e saj dhe mundësitë për bashkëpunim. Vënia në plan të parë e problemeve me të cilat ballafaqohen përditë njerëzit në Serbi dhe në Kosovë ka për qëllim të tregojë se ata kanë shumë gjëra të ngjashme, se të gjithë ata janë njësoj viktime të politikave të këqija, nëse jo diçka më shumë. Me një veprim të tillë artistik realizohet drejtpërdrejtshmëria, afërsia që do të ishte e vështirë të arrihej në ndonjë mënyrë tjetër; gati vendoset kontakti “sy më sy”. Pikërisht për këtë arsye, artit në këtë diskurs i rezervohet një vend i veçantë – ndërkohë që politika tërheq kufij dhe ndan, arti është këtu për të tërhequr paralele dhe për të bashkuar.

Përfundim

Rikonstruktimi i katër diskuteseve mediatike dhe analiza e përmbajtjes së tyre zbulon ekzistencën e tipave të ndryshëm të argumentimit, me të cilët përkufizohet qëndrimi ndaj bashkëpunimit kulturor serbo-shqiptar – në diskursin e parë mbështetja për bashkëpunimin shfaqet përmes mbrojtjes së pozicionit kozmopolit, ndërsa patriotizmi është në rrënjë të hedhjes poshtë të tij; në të dytin mbështetja bazohet në traditën e gjatë të betejës së artistëve për të fituar ose për të mbrojtur të drejtën për angazhim legjitim shoqëror; i treti bashkëpunimin e paraqet edhe si një mjet shtesë për të shfaqur artin kulminant dhe për të trajtuar disa tema universale; ndërsa i katërti mbështetet të gërshetimi i artit dhe jetës dhe sheh mundësinë për ta njohur Tjetrin, e kështu edhe për të vendosur lidhje. Dhe ndërsa tri diskutet e para janë mjaft të preokupuara me vetëlegjitimimin, që zhvillohet në korniza të vendosura që më parë (në konfliktet e mëparshme simbolike – diskursi i parë) apo diku tjetër (konstituimi i fushës artistike si sferë autonome, ideja e artit të angazhuar – i dyti dhe i treti), diskursi i fundit, me të cilin mbështetet hapja e artit drejt jetës reale dhe përvojave të përjetuara, përfshin shumë “të panjohura” që të mund të thuhet se “anon” ndaj kujtdoqoftë ose çfarëdoqoftë. Ai vetëm mban një shpresë të pamasë se imazhet dhe historitë, që arti i shkëput nga jeta dhe të përpunuara i kthen tek marrësit anonimë, do të arrijnë t’i afrojnë njerëzit nga të dyja anët e kufirit.

Diskursi i katërt është shfaqur më vonë në raport me diskutet e tjera të shqyrtuara. Prania e disa elementeve të tij është konstatuar në njërin prej hulumtimeve të fushës së ligjërimit të përditshëm të kryer para disa kohëve (Spasić & Birešev, 2012), i cili nxorri në pah se ky diskurs përfshin gjithashtu zhgënjimin me politikën dhe lodhjen me luftën, të cilat në hapësirën simbolike për shumë kohë kanë qenë objekt i debateve të zhvilluara midis konstrukteve diskursive të dy, apo tre Serbive. Dhe këtu përfundon ngjashmëria e tyre. Sepse, përderisa është vërtetuar se diskursi i përditshëm kryesisht shërben për t’u justifikuar ikja vetjake drejt private, e cila është e vetmja që ofron strehë nga politika e ndyrë, analiza e ligjërimit publik që lavdëron kthimin e të “thjeshtës” dhe të “përditshmes” në art, zbulon dëshirën dhe qëllimin që gjërat në shoqëri, ose shoqëritë, të ndryshojnë – nëpërmjet krahasimit, lidhjes, bashkëpunimit, e më tej, pse jo, edhe betejës së përbashkët. Meqenëse dy diskutet zhvillohen në bazë të ndjenjës së njëjtë, nuk është e pamundshme, e as e padëshirueshme, që në këtë rast diskursi publik të marrë rrugën gjer tek e përditshmja.

Burimet:

ARSENIJEVIĆ, V. (2008) Pop-ikonoklastici u akciji. *Politika*. [internet] 21 shkurt. Gjendet në: <http://www.politika.rs/rubrike/Pogledi-sa-strane/33652.sr.html>. [e parë më: 17.01.2015].

ARSENIJEVIĆ, V. (2012) Sa obe strane barikade. *e-novine*. [internet] 15 shtator. Gjendet në: <http://www.e-novine.com/region/region-tema/71426-obe-strane-barikade.html>. [e parë më: 21.02.2015].

BOGDANOVIĆ, D (2013) Mesije i njihove žrtve. *Vreme*. [internet] 12 dhjetor. Gjendet në: <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1157773>. [e parë më: 12.01.2015].

CVETKOVIĆ, G. (2012) Naličje samostalnosti. *Beton*. [internet] 18 dhjetor. Gjendet në: <http://www.elektrobeton.net/anticement/nalicje-samostalnosti/>. [e parë më: 1.02.2015].

ĆIRIĆ, S. (2011) Suština komunikacije. *Vreme*. [internet] 6 tetor. Gjendet në: <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1013695>. [e parë më: 9.01.2015].

GRBIĆ, Z. (2008) Jašari – veličanje teroriste. *NSPM*. [internet] 6 shkurt. Gjendet në: <http://www.nspm.rs/kulturna-politika/jasari-velicanje-teroriste.html>. [e parë më: 5.02. 2015].

ILIĆ, D. (2008) Reprize su majka znanja. *Vreme*. [internet] 14 shkurt. Në dipozicion në: <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=584932>. [e parë më: 3.01.2015].

ILIĆ, S. (2011) Teatar privremeno izmeštenih. *e-novine*. [internet] 11 gusht. Gjendet në: <http://www.e-novine.com/stav/49912-Teatar-privremeno-izmetenih.html>. [e parë më: 18.01.2015].

JEVTIĆ, B. (2013) Ogoljene intime. *NIN*. [internet] 17 janar. Gjendet në: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/nin/2013/1/17/C1257AE8003BA1FAC1257AF50043C71F/ogoljene-intime>. [e parë më: 13.01.2015]

LIJESKIĆ, B. (2011) Lica Beograda i Prištine. *Politika*. [internet] 14 prill. Gjendet në: <http://www.politika.rs/rubrike/Kultura/173906.sr.html>. [e parë më: 19.01.2015].

LUKOVIĆ, P. (2008) Kosovo ili Hollywood? *Peščanik*. [internet] 13 shkurt. Gjendet në: <http://pescanik.net/kosovo-ili-hollywood/>. [e parë më: 25.02.2015].

MIJUŠKOVIĆ, M. (2010) Lične ispovesti Srba i Albanaca. *Politika*. [internet] 15 nëntor. Gjendet në: <http://www.politika.rs/rubrike/Kultura/156179.sr.html>. [e parë më: 18.01.2015].

OBRADOVIĆ, N. (2011) Prateći program sa prevodom. *e-novine*. [internet] 9 nëntor. Gjendet në: <http://www.e-novine.com/kultura/kultura-sa-lica-mesta/53081-Pratei-program-prevodom.html>. [e parë më: 18.02.2015].

PANČIĆ, T. (2008) Predlog za razmišljanje. *Vreme*. [internet] 10 janar. Gjendet në: <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=561517>. [e parë më: 2.01.2015].

PANČIĆ, T (2008a) Floskule u šetnji. *Vreme*. [internet] 13 mars. Gjendet në: <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=600385>. [e parë më: 3.01.2015].

PANČIĆ, T. (2009) Nedeljna porcija mržnje. *Vreme*. [internet] 5 mars. Gjendet në: <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=835433>. [e parë më: 5.01.2015].

- PANČIĆ, T. (2011) Glumci nisu stigli, sire. *Vreme*. [internet] 28 prill. Gjendet në: <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=988060>. [e parë më: 8.01.2015].
- PAVIĆEVIĆ, B. (2008) Kako misliti Kosovo. *Peščanik*. [internet] 23 mars. Gjendet në: <http://pescanik.net/kako-misliti-kosovo/>. [e parë më: 25.02.2015].
- PAVIĆEVIĆ, B. (2013) Bogujevci/vizuelna istorija. *Danas*. [internet] 20 dhjetor. Gjendet në: http://www.danas.rs/danasrs/kolumnisti/bogujevcivizuelna_istorija.887.html?news_id=273258. [e parë më: 25.01.2015].
- PERIĆ, D. (2008) „Kontekst“ Adema Jašarija. *NIN*. [internet] 31 janar. Gjendet në: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/nin/2008/1/31/C12573B50045C71DC12573E2003A1698/kontekst-adema-jasarija>. [e parë më: 10.01.2015].
- PERIĆ, D. (2008a) Upotreba albanske ikone. *NIN*. [internet] 31 janar. Gjendet në: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/nin/2008/1/31/C12573B50045C71DC12573E2003A20EC/upotreba-albanske-ikone>. [e parë më: 10.01.2015].
- PERIĆ, D. (2008b) Čistka do poslednjeg radikala. *NIN*. [internet] 15 maj. Gjendet në: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/nin/2008/5/15/C12573B50045C71DC125744B004ADF96/cistka-do-poslednjeg-radikala>. [e parë më: 12.01.2015].
- SIMONOVIĆ, M. (2014) Odakle su deca porodice Bogujevci? *Peščanik*. [internet] 4 janar. Gjendet në: <http://pescanik.net/odakle-su-deca-porodice-bogujevci/>. [e parë më: 28.02.2015].
- SRBLJANOVIĆ, B. (2013) Bogujevci/Radio emisija. *Peščanik*. [internet] 20 dhjetor. Gjendet në: <http://pescanik.net/emisija-20-12-2013/>. [e parë më: 27.02.2015].
- STAKIĆ, P. (2013) Bogujevci i bogojavci. *Peščanik*. [internet] 19 dhjetor. Gjendet në: <http://pescanik.net/izlozba/>. [e parë më: 27.02.2015].
- STANKOVIĆ, R. (2014) Dijalog različitih. *NIN*. [internet] 30 janar. Gjendet në: <http://www.arhiv.rs/novinska-clanak/nin/2014/1/30/C1257C4A003A6B1DC1257C6F00431CC7/dijalog-razlicitih>. [e parë më: 14.01.2015].
- TASIĆ, A. (2012) Trgovine patriotizmom. *Politika*. [internet] 14 dhjetor. Gjendet në: <http://www.politika.rs/rubrike/Kritika/pozorisna-kritika/243005.sr.html>. [e parë më: 22.01.2015].
- TODOROVIĆ, Lj. (2014) Škeljzen Malići u jatu istomišljenika. *NSPM*. [internet] 8 nëntor. Gjendet në: <http://www.nspm.rs/hronika/ljubinko-todorovic-skeljzen-malici-u-jatu-istomisljenika.html>. [e parë më: 13.02.2015].
- TREBJEŠANIN, B. G. (2011) Svi glumimo Srbe i Albance. *Politika*. [internet] 20 korrik. Gjendet në: <http://www.politika.rs/rubrike/Kultura/184884.sr.html>. [e parë më: 20.01.2015].
- VUČINIĆ, M. M. (2008) Radnici u kulturi i nova kulturna revolucija. *NSPM*. [internet] 29 maj. Gjendet në: <http://www.nspm.rs/kulturna-politika/radnici-u-kulturi-i-nova-kulturna-revolucija.html>. [e parë më: 7.02.2015].

UČINIĆ, M. M. (2013) Politikantska provokacija – hoće li biti izložbe u Prištini? *NSPM*. [internet] 18 dhjetor. Gjendet në: <http://www.nspm.rs/kulturna-politika/politikantska-provokacija-hoce-li-biti-izlozbe-u-pristini.html>. [e parë më: 10.02.2015].

ŽIVANOVIĆ, M. (2008) Jašari Has Just Left the Building. *Beton*. [internet] 19 shkurt. Gjendet në: <http://www.elektrobeton.net/wp-content/uploads/2013/05/BetonBr39.pdf>. [e parë më: 27.01.2015].

Literatura:

BOURDIEU, P. and WACQUANT, L. J. D. (1992) *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago: University of Chicago Press.

BOURDIEU, P. (2001) *Language et pouvoir symbolique*. Paris: Éditions Fayard.

BOYNIK, S. (2013) Teorija incidenta: kako promišljati odnos umetnosti i politike izvan okvira funkcionalizma (slučaj zatvaranja izložbe *Odstupanje: savremena umetnička scena Prištine* u Beogradu, 7. februara 2008). në: Knežević, V, Lukić, K, Marjanović, I., Nikolić, G. (red.) *Slobodni i suvereni. Umetnost, teorija i politika. Knjiga eseja i intervjuua o Kosovu i Srbiji*. Novi Sad: Cenzura. fq. 14–30.

BURDIJE, P. (2003) *Pravila umetnosti. Geneza i struktura polja književnosti*. Novi Sad: Svetovi.

CHOUILIARAKI, L., FAIRCLOUGH, N. (1999) *Discourse in Late Modernity: Rethinking Critical Discourse Analysis*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

FAIRCLOUGH, N. (1995) *Media Discourse*. London: Edward Arnold.

JANSEN, S. (2008) Cosmopolitan Openings and Closures in Post-Yugoslav Antinationalism. në: Nowicka, M., Rovisco, M. (red.). *Cosmopolitanism in Practice*. Aldershot: Ashgate, fq. 75–92.

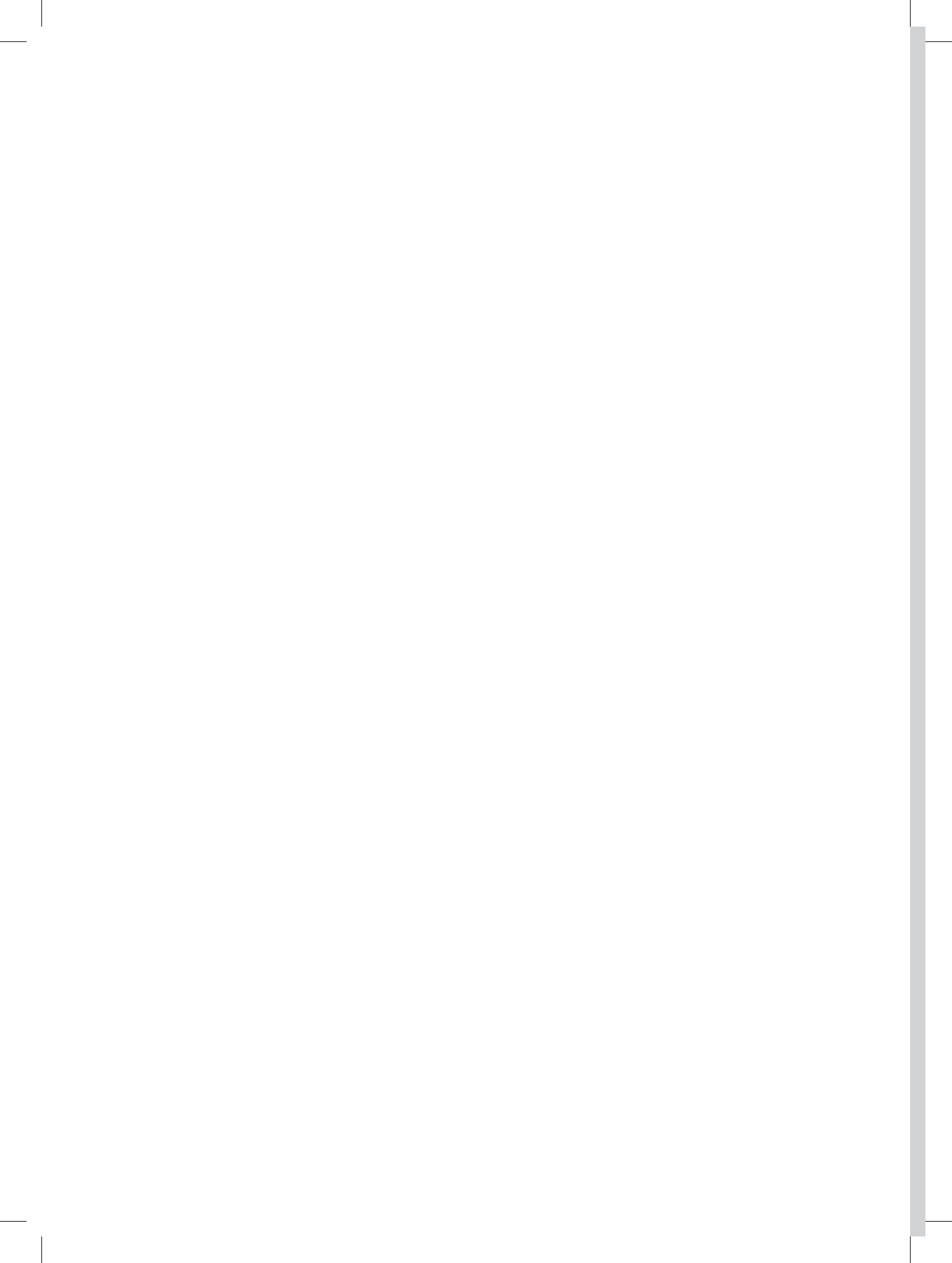
PETROVIĆ-TRIFUNOVIĆ, T., SPASIĆ, I. (2014) Patriotism and Cosmopolitanism in Intellectual Discourse: „Peščanik“ and „Nova Srpska Politička Misao“. *Filozofija i društvo*. XXV (4). fq. 164–188.

SPASIĆ, I. (2006) Distinkcija na domaći način: diskursi statusnog diferenciranja u današnjoj Srbiji. në: Nemanjić, M. i Spasić, I. (red.). *Nasleđe Pjera Burdijea: pouke i nadahnuća*. Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju i Zavod za proučavanje kulturnog razvitka. fq. 137–171.

SPASIĆ, I., BIREŠEV, A. (2012) Social Classifications in Serbia Today: Between Morality and Politics. në: Cvetičanin, P. (red.). *Social and Cultural Capital in Serbia*. Niš: Centre for Empirical Cultural Studies of South-East Europe. fq. 155–172.

SPASIĆ, I., PETROVIĆ, T. (2012) Varijante „Treće Srbije“. *Filozofija i društvo*. XXIII (3). fq. 23–44.

Përktheu: Anton Berishaj

Ana Birešev

Institute for Philosophy and Social Theory
University of Belgrade

‘Face to face’: Serbian-Albanian cultural cooperation in the media discourse

Abstract:

Since 2008 several literary, theatrical and art events have been organized in collaboration with Albanian artists. This paper analyses discourses produced in Serbian media on the occasion of these events. It is examined to what extent (if any) did the given discourses reproduce the logic and instruments of discourses identified in the previous research on the symbolic struggles in Serbia, and how a specific topic – art – influenced the form and the content of the messages. My study found four types of discourses: one, mainly characterized by its reliance on the matrices of intellectual-political positioning established in the prior symbolic struggles; second, based on the argument that art can, and should, be socially engaged; third, the one that raises art above the daily politics and defends the principle of the autonomy and creative freedoms; fourth, the discourse in which art has been given the role of the mediator for discovering the ‘real life’ and the problems people are facing in everyday life. The analysis of these discourses includes the assessment of their influence on the change of the society’s relation towards cultural, but also other kinds of cooperation between Kosovo and Serbia.

Key words:

Serbia, Kosovo, art, collaboration, symbolic struggles, discourse.

